

הדו"ח השנתי ה-15 של מבקר המדינה חשף מחלה ישראלית שיגרתית

פעם בשנה, לקראת סוף שנת-הכספים, מתחוללת התעוררות קטנה, כשדו"ח מבקר המדינה יוצא לאור. רק מעטים מסוגלים גם אז לקרוא ספר כה עבה — 700 עמודי נפרשת בו עלילה זוועתית. זהו סיפורם של אנשים שבמשך אלפיים שנה חלמו על מדינה, וכשזו ניתנה להם, הם מנהלים אותה ככה סתם. ללא מחשבה, ללא תיכונן ארוך-טווח, תוך ביזבזו משווע ותוך מעילה באימון שניתן להם על-ידי אזרחיה.

הספר העבה, הכולל את מימצאי הביקורת של מבקר המדינה, לא יגרום לשום שערוייה. אף שר אחד לא יסיק מסקנה אישית, ויודיע על התפטרותו. שום מנהל כללי לא יעוף, ושום פקיד ממשלתי לא יועמד לדין. כי הספר, הכולל חומר-נפץ רב-עוצמה, הפך כבר, מזה שנים, לעניין שביגרה. במשך כל ימות השנה המועל מועל, הביצועיסט מבעב והחלמאי חולם, ומבזבז את כספי המדינה לשווא.

שחיתות של שימושים

מים
מלוחים
מתקו?

ע, תה, כששאלת המים הפכה לשאלה לאומית ממדרגה ראשונה, כשאזרחי ישראל עוללים כל יום להיקרא לשירות צבאי ולהילחם עבור מים, יש משמעות מיוחדת לדברי המבקר בפרק "משק המים". כי המוביל הארצי — המיפעל המשקי הגדול ביותר ש-הוקם בישראל, הפך בה לסמל של חוסר אחריות, גיראה כאילו בוצע מתוך טימטום מוחלט. "אפשר וגם דרוש להבהיר", קובע דו"ח המבקר, "בשל-בים מוקדמים יותר של התיכונן, שהשנים עליהם התבססו החישובים המקוריים, היו מן הגשומות, ומליחות מי הכי נרת באותן שנים לא ייצגה ממוצע רב-שנתי. "היה גם צורך להביא בחשבון, בעת התיכונן, את עליית שיעור המליחות שיש לצפות לה במרוצת המחזור של שנים שחונות, ולבדוק באם, ובאיוזה מידה, יוכל המיפעל לספק גם בתקופות של מליחות גבוהה מים המתאימים לצורכי החקלאות.

כדיונים רציניים בשאלה, מה היא תיקרת המליחות של המים שהחקלאות יכולה לעמוד בה, החלו המתכננים רק באמצע שנת 1962.

אך אז היה כבר מאוחר מדי. כלומר: אחרי שנים של עבודה מאומצת, השקעה כספית ענקית, וסיכסוכי גבול, נתגלה כי המים שיוזרמו כמוביל יהיו בעלי דרגת מליחות גבוהה יותר מן המותר עבור החקלאות. הסיבה: הרוח הביצועיסטית שפעמה בקרב המתכננים, לא איפשרה להם להתפנות לחקר בעיית המליחות, לקבוע באורח מעשי את כדאיותו של המיפעל. "היה", לדברי המבקר, ניסתה להתחמק מאחריות להונחה, טענה כי "אין זה מתפקידו של המתכנן לקבוע את דרגת המליחות המותרת בחקלאות". תה-? הסתפקה בביצוע גרידא, לא התעניינה במליחות כמו: איוזה מים עתידיים לזרם בי-מוביל? ולאיוזה צרכים?

המבקר לא מקבל את ההתחמקות, קובע כי תה-ל היתה חייבת לתת את דעתה בשאלת מידת המליחות המותרת. אם דרושה היתה לבידור השאלה מומחיות חקלאית, מוסיף הוא, היה עליה לקבל אותה בעוד מועד.

אך לא רק ביחס למליחות מביע המבקר את דעתו. הוא מנתח ביסודיות הונחה אחרת בבניית המוביל הארצי, קובע כי הנתונים בדבר כמויות המים נלקטו ברשלנות, וללא רציפות.

המידות של כמויות המים בוצעו במכשירים מיושנים, במשך שנים, ורק על סף ההשלמה הוכנסו לשימוש מכ-שירים חדישים יותר. אלה לא הספיקו כבר כדי לתקן פגמים קיימים.

הרוח הביצועיסטית שליחתה את מיפעל המים הולידה גם מהתלות עגומות, כמו סיפור הצינורות העובבים.

במסגרת מיפעל המים הארצי הומינה חברת מקורות 5 ק"מ של צינורות בטון בעלי קוטר "70. שחי ההומנה: שני מיליון ל"י. רק אחרי ביצוע התעוררה השאלה מה אפשר לעשות בהם. התברר כי ההומנה נעשתה עוד לפני שהיתה ככלל החלטה עקרונית על שימוש ועל קוטרם. הצינורות המוגמרים, שמספרם הגיע ל-1025 יחידות, הוחזקו שנו בחלקם ליד חיפה ובחלקם ליד תל-אביב, חיכו שם עד שייקבע גורלם. וכשזו ניקבע, לאחר שנה, הוכיחו הצינורות כי גם להם יש מה להגיד. הם מחו על היחס המזלזל מצד גורמי הביצוע, התפוררו לאיטם.

"הוצאות היתר", קובע הדו"ח, "שנגרמו עקב הפגמים שנתגלו ועקב הצורך בהעברת הצינורות ממקום למקום, הסתכמו ב-57,000 ל"י בקירוב. בסכום זה לא הובאו בי-חשבון ההפסד מחמת אי-ניצול ההשקעה בסך שני מיליון ל"י במשך למעלה משנה, וההפסד מחמת פגמים בצינורות נוספים העלולים להתגלות עד מועד ההנחה".

סוד הסיפור נתגלה בהסברה של חברת מקורות: ההומנה נעשתה כדי להבטיח תעסוקה לעובדי בית-החרושת לצינורות יובל גז — שמצב תעסוקתם הוחמר, עקב השלמת ייצורם של צינורות גדולים יותר.

מוסיף המבקר: "להומנת הצינורות נתקבל גם אישורם של ראש הממשלה ושל שר החקלאות."

עד כה לצימצום ההוצאות? על כך אין המבקר אומר מילה. הוא מצייין רק כי "ייצור התותחים הוא הישג טכני חשוב... אולם מהממצאים עולה כי התחזיות היו אופטימיות מדי ולא התחשבו די הצורך בקשיים שהתהוו. היכולת להגיע לאומדנים שיעמדו במידה רבה בניסיון המציאות, אף לגבי תכנית ייצור חדשה, היא אחד התנאים המוקדמים לגבי תעשייה שצה"ל תלוי בה במידה רבה".

המבקר לא הוסיף פרטים נוספים, לא הרחיב את היריעה בנושא זה. כי משרד מבקר המדינה אינו מסוגל, תוך שנה אחת, להקיף את כל המשרדים בשלמותם, לחקור את סידרי ה-עבודה בכל האגפים, לבדוק את נוהלי כל המחלקות ולעבור על פרטי כל התקציבים. הוא עושה זאת בצורה חלקית, בוחר לו תחום מסוים, המשמש כעין מידגם, ומבקר את פעולותיו וסדריו.

ניסון הביקורת הוכיח את קיומו של חוק, נגעת — פנעת. "דהיינו: במקום שהמבקר הניח את ידו, שם, כאילו בדרך נס, נמצאו אי-סדרים כספיים או נוהליים. במשרד הדתות למשל, נערכו פעולות הביקורת רק בבתי-דין רבניים. בתי-דין אלה גובים אגרות עבור הפעולות המשפטיות שעליהם לבצע. במקרים רבים נדרשים המתדיין-נים להפקיד פקדונות כספיים, בקשר למשפטי גירושין או פסיקה בענייני ירושה. כשהפקדונות מתקבלים בזמנאים או בצידיקם, הם מועברים לגזרות משרד הדתות, אך תשלומים בצורת שטרות נשארים בקופת בית-הדין. המבקר מצא כי במקרים רבים אין האגרות מופקדות בבנק, לזכותו של המשרד הראשי, ופיגורי ההפקדה הגיעו לעיתים עד כדי חודש. בבית-הדין הצפתי, למשל, נמצא הכסף ביום הביקורת מוחזק על-ידי הקופאי, מחוץ למשרד. כתידין רבים אינם מציאים דו"חות חודשיים כנדרש לפי החוק, והמבקר מצא 275 שטרות, על סכום כולל של 137,790 ל"י, שלא ניתנו עליהם קבלות. בבתי-הדין של תל-אביב ופתח-תקה נמצאו הפרשים של אלפי לירות, בין הסכום שנרשם בספרי הגזירות של משרד הדתות ובין הסכום שנרשם בדו"ח בית-הדין. בפתח-תקה נתגלה רק עתה, שמאז 1959 לא נעשתה התאמת פקדונות בין גזירות המשרד ובית-הדין.

כערת אגב, מוסר המבקר: "ההעדה שמונתה על ידו נהגלת משרד הדתות, לאישור בקשות לקבלת מענקים והלוואות, להקמת מבנים לצורכי דת, פעלה בלא שהותו הנחיות לטיפול בבקשות. ההעדה לא רשמה הנמקות להח-לטותיה... גם בשנת 1964 המשיך המשרד לאשר הלוואות נוספות לרחים, שלא זיהחו לו קודם לכן על מידת השימוש בלהאיה קודמת".

תמיכת

סעד

למזבלה

ל בעיית עודפי הירקות, המצטברים בישראל מדי שנה, יש פתרונות שונים. כלכלנים קרי-מוזג קובעים כי יש להסמדם, ואנשי מוסר רגשניים קובעים כי יש לחלקם לזנזקיים.

ועדת הכספים של הכנסת, בהצעותיה לדו"ח מבקר המדי-נה משנת 1962, קבעה שיש צורך למנוע את השמדת העודפים, ויש להתקין סידורים מתאימים שיאפשרו את הספקתם למוסדות סעד ולזנזקיים.

הדו"ח הנוכחי קובע כי משרד החקלאות והמועצה לייצור ושיוק ירקות וזילולו בקביעותיה של ועדת הכספים. מתוך כמות של 16,000 טון ירקות, שנתרו כעודף ב-1963, לאחר שלא שחקו לצריכה רגילה ולצורכי התעשייה, סופקו רק 1270 טון לצה"ל ולמוסדות זנזקיים. 9000 טון נמסרו להזנת בעלי-חיים ו-5500 טון הושמדו.

מתוך עודף של 27,580 טון שנצטבר בסוף שנת 1964, סופקו רק 1,290 טון לצה"ל ולמוסדות, ו-10,680 טון סופקו להזנת בעלי-חיים. 15,600 טון הושמדו. כי על הח-לטות של מוסדות ממלכתיים נבחרים אפשר לצמצף, חולשחו של הדו"ח במקרה זה, כמו במקרים רבים אחרים, מתבטאת בכך שאינו קובע מי אחראי להפרות גוהל כה גסות, בדרג הפקידות הבכירה, ואיוזה אינטרסים משקיים-כספיים עומדים מאחוריהם.

המיפעל

המשרד

והטלפון

ג'ימי לוי נטש את ישראל. אך פינחס ספיר דואג לטפח יורשים תחתיו. מימצאי הביקורת בדו"ח מבקר המדינה מתארים דוגמה כזו בהרחבה.

בשנת 1958 הוקם באחד האזורים הכפריים הערביים מיפעל לשימורי מזון, שותפו בו משקיעים ערבים וערבים, והוא נועד לעבד את התוצרת החקלאית של כפרי הסביבה. המיפעל זכה להלואה בסך 404,000 ל"י, שהיה 70% מ-ההשקעה הכוללת.

חלפו שנתיים, ובטרם שהחל לרוץ, נכנס המיפעל לקשיים כספיים. במאי 1960 ניתן צו של בית-משפט לפירוק. אך מה שקבע הגיון הכלכלי והמשפטי לא שיכנע את שר המסחר והתעשייה. זה הורה להעניק למיפעל הלוואה נוספת, חיפש עבורו משקיע חדש. ההפסד שנגרם לאוצר המדינה בשלב זה: 634,000 ל"י.

אך זה לא הספיק עדיין. בשנת 1962 אושרה למפעל הלוואה נוספת, שעליה נאמר בדו"ח: "המשרד לא בדק את חוכנית ההשקעה, ובמכתבו אל הבנק לפיתוח התעשייה, בו אישר המשרד את מתן ההלוואה, ציין שבדיקת החוכנית תיעשה בידי הבנק".

ביוני 1963 הגיש המיפעל בקשה להלואה נוספת בסך רבע מיליון ל"י. משרד המסחר והתעשייה אישר את מחצית הסכום, ואחרי עירעור מצד המיפעל אף אישר את הסכום כמלואו. "לא נערכה בדיקה", קובע המבקר, "אם אמנם יש לצפות לכך שברוך זו תובטח כדאיות המפעל".

בשלב זה נקט המשרד בדרך מוזרה, התחייב בפני ה-מיפעל כי ישכנע את המועצה לשיוק פרי-הזר שתקציב לו כל שנה 7000 טון תפוחי-זהב. המשרד לא הצליח לשכנע את המועצה, שילם למיפעל פיצויים על-יך (140,000 ל"י). קובע המבקר: "התחייבות המשרד לאספקה שנתית של פרי-הזר אין לה בסיס חוקי ואינה בתחום סמכותו".

כשעמד המפעל על סף חיסולו, אחרי שהושקעו בו מיליונים, טירטרו עדיין הטלפונים במשרד המסחר והתעשייה. המטלפונים, שביקשו הלוואות נוספות, לא ידעו עדיין כי שירותי הטלפון משולמים לכלי אין חפץ בו, אינם מסוגלים לעזור לאיש.

כי כך קבע המבקר: "מימצאי הביקורת על פיתוח רשת הטלפונים מצביעים על ליקויים חמורים בתיכונן, בתיאום, בשילוב העבודות וביעילות הביצוע".

מחיר

התוחת

הקדוש

ס זרותיו של משרד הבטחון הינם הסודות הכמוסים ביותר במדינה, לכן מוגבל הפירסום של מימצאי ה-ביקורת הנוגעים לו. אך מספיק להציץ בהם מבעד למשקפיו של הדי"ר יצחק נבנצל — מבקר המדינה — כדי להיחזק כי אלה הכל כשרוה בממלכתו של שמעון פרס.

התעשייה הצבאית, למשל, זו נדרשה על ידי צה"ל לבדוק את האפשרות לייצר תותחים ותחמושת. הרעיון שישראל תייצר את תותחיה בעצמה כה קסם לאנשי הבטחון, עד כי הללו מיהרו לחשב את הוצאות הייצור, הגישו את תוכניתם וקיבלו את האישור לפעולה.

עד אוקטובר 1964 היתה ההוצאה הממוצעת לכל תותח גדולה למעלה מפי 2.5 מהסכום שחושב עבורו בתחזית. כמה-כסף הוצא מעל המשוער? מי אחראי לכך? מה נעשה

